

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Prohlášení o titulu o dopadu trestného činu na její život

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

Rok odevzdání: 2014

Autor: Tereza Kočová

VII. ročník SVOČ

estné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracovala samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 11. 4. 2014

.....

Tereza Ko ová

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Právní úprava prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život v České republice	2
2.1	Evropská legislativa	2
2.2	Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů	2
2.3	Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)	4
2.4	Obsah prohlášení oběti	5
3	Právní úprava prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její na její život v zahraničí	5
4	Význam prohlášení oběti.....	7
4.1	Prohlášení oběti a ochrana před sekundární viktimizací.....	7
4.2	Prohlášení oběti a princip restorativní justice	10
4.3	Význam prohlášení oběti ve vztahu k pachateli	10
4.4	Význam prohlášení oběti ve vztahu k rozhodování soudu	11
5	Možná úskalí při uplatňování v praxi	12
5.1	Nechuť a strach oběti.....	12
5.2	Nedostatečná informovanost oběti, příliš velká očekávání.....	13
5.3	Mýtus ideální oběti	14
5.4	Přílišný vliv na soudce a konečné rozhodnutí.....	15
6	Závěr	16
7	Seznam zdrojů a použité literatury.....	17
7.1	Publikace	17
7.2	Články	17
7.3	Právní předpisy	17
7.4	Internetové zdroje	18

1 Úvod

Institut prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život byl do našeho právního řádu zakotven zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů. Tento dlouho očekávaný právní předpis, po kterém volala zejména odborná veřejnost, shrnuje problematiku ochrany obětí trestných činů, příp. pozůstalých po těchto obětech, která byla dosud neúplná a roztržitá do několika zákonů, stanovuje podmínky poskytování peněžité pomoci těmto osobám, a vymezuje vztahy mezi státem a subjekty, poskytujícími pomoc obětem trestných činů.

Jedním z práv, které zákon obětem trestných činů poskytuje, je právo na ochranu před druhotnou újmou, o které bude zmínka v další části práce. Součástí tohoto katalogu práv je vedle specifických práv obětí, příp. zvláště zranitelných obětí, při jejich výslechu a při podání vysvětlení, a práva na doprovod důvěrníkem, také právo učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na dosavadní život oběti.

Právě tímto institutem, který je v českém právním řádu „novinkou“, se zabývá tato práce. Úvod je věnován samotnému institutu a jeho české právní úpravě, tedy zákonu o obětech, jeho promítnutí do zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním a příslušné evropské legislativě. Dále je stručně uvedeno několik příkladů zahraničních právních úprav v této oblasti a jejich srovnání s českou právní úpravou. V další části práce je pojednáno o předpokládaném významu tohoto institutu pro samotnou oběť a její vztah k pachateli, ale i pro orgány činné v trestním řízení, zejména pro soudy. V poslední části práce je pak poukázáno na některá úskalí, která mohou při aplikaci v praxi nastat, a která můžeme sledovat díky zkušenostem, které mají s tímto prostředkem ochrany obětí trestných činů v zahraničí.

2 Právní úprava prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život v České republice

V této kapitole bude nejprve představena příslušná evropská legislativa, dále zákon o obětech, zmíněna budou ustanovení trestního řádu, která souvisí s prohlášením oběti, a v poslední podkapitole bude rozebrán samotný institut prohlášení a jeho obsah.

2.1 Evropská legislativa

Zákonem o obětech bylo do českého právního řádu implementováno Rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie č. 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001 o postavení obětí v trestním řízení. Souvislost s prohlášením oběti by zde mohl mít Článek 5 tohoto rozhodnutí, nesoucí název „Zajištění komunikace“. V něm je řečeno, že členské státy přijmou nezbytná opatření za účelem zmírnění komunikačních obtíží, ke kterým dochází při účasti oběti v důležitých etapách trestního řízení. Evropský zákonodárce zde reflektuje skutečnost, že pachatelům trestných činů je častěji věnována větší pozornost než obětem, když říká, že takto přijatá opatření by měla být srovnatelná s těmi, která jsou přijímána vůči obviněným.

Zákon o obětech byl projednáván rovněž s přihlédnutím ke směrnici Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu, a kterou se nahrazuje výše uvedené rámcové rozhodnutí.

2.2 Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů

Jak již bylo řečeno výše, těžištěm právní úpravy prohlášení oběti je zákon č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, platný od 25. února 2013, s dělenou účinností, kdy část zákona, upravující vztahy mezi státem a subjekty, poskytujícími pomoc obětem trestných činů, nabyla účinnosti dne 1. dubna 2013, zbylé části zákona pak 1. srpna 2013.

V zákoně o obětech je pak prohlášení oběti upraveno v Hlavě II, obsahující práva obětí trestných činů, v Dílu 5 s názvem „Právo na ochranu před druhotnou újmou“, konkrétně v § 22, jehož doslovné znění je následující: „*Oběť má právo v kterémkoliv stadiu trestního řízení učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na její dosavadní život. Oběť může učinit prohlášení i písemně.*“ Oběť je definována v § 2 téhož zákona jako „*fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil*“. V případě, že oběť následkem trestného činu zemře, je za oběť považován také „*její příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh, je-li osobou blízkou*¹. *Je-li těchto osob více, považuje se za oběť každá z nich*“.

Jednou ze základních zásad, promítnutých do § 3 zákona o obětech, je zásada, že za oběť považujeme každého, kdo se cítí být obětí, nevyjde-li najevo něco jiného, nebo nejedná-li se zcela zjevně o zneužití postavení oběti (hovoříme zde o tzv. presumpci postavení oběti a zároveň o principu zákazu zneužití postavení oběti)². Z dikce § 2 je zřejmé, že ustanovení zákona o obětech, stanovující práva obětí, se nevztahují na právnické osoby, neboť tyto nejsou živými entitami, nejsou schopné pociťovat bolest, útrapy a jinou emoční újmu, a nehrozí v jejich případě ani sekundární viktimizace.³ Dle § 2 odst. 1 se pak za trestný čin považuje čin i jinak trestný, což má význam v případě, že pachatel není trestně odpovědný. Ačkoli tedy z právního hlediska ke spáchání trestného činu nedojde, oběť může v důsledku jednání pachatele pociťovat fyzickou i duševní újmu. Právo učinit prohlášení o dopadu trestného činu na dosavadní život má každá oběť či případný pozůstalý po oběti bez ohledu na to, o jaký trestný čin se v daném případě jedná, a zda byl pachatel dopaden či usvědčen (v tom se projevuje další zásada zákona o obětech, a to zásada nezávislosti statusu oběti na trestním řízení). Oběť nesmí

1 Dle § 125 zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku, se osobou blízkou rozumí příbuzný v pokolení přímém, osvojenec, sourozenec, manžel a partner; jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké jen tehdy, kdyby újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá dovedla pociťovat jako újmu vlastní.

2 JELÍNEK J. a kolektiv: *Zákon o obětech trestných* in *Komentář s judikaturou*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013. 264 str. ISBN 978-80-87576-49-6, str. 35.

3 JELÍNEK J.: *Poškozený, jeho procesní práva a ochrana po novele trestního řízení provedené zákonem o obětech trestných* in *Kriminalistika*. 3/2013. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2013. ISSN 1210-9150, str. 164.

být v přístupu k tomuto právu nijak diskriminována. ⁴

2.3 Zákon . 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Ustanovením § 51 zákona o obětech bylo změněno několik částí trestního řádu. Z hlediska institutu prohlášení oběti je významný § 43, jehož nově vložený odst. 4 stanoví právo poškozeného, který je obětí dle zákona o obětech, v kterémkoliv stadiu trestního řízení učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní život. Prohlášení lze učinit i písemně, v takovém případě se provede při hlavním líčení jako listinný důkaz.

Vloženo zde bylo také nové ustanovení § 212a, které dává poškozenému, který je obětí dle zákona o obětech, právo žádat v průběhu hlavního líčení, aby mohl učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní život, a to i v případě, že prohlášení již učinil písemně. (Oběti je tedy celkově dána možnost učinit prohlášení ústně, písemně, či obojím způsobem.) Předseda senátu je v takovém případě povinen této žádosti poškozeného vyhovět a umožnit mu ústní prohlášení nejpozději v závěrečné řeči. Poškozeného lze během jeho prohlášení přerušit v případě, že by jím vybočoval z jeho rámce, což důvodová zpráva k zákonu o obětech vágně vysvětluje jako případ, kdy by oběť nehovořila o dopadu trestného činu na její život.⁵

Zmíněná ustanovení v trestním řádu jsou však poněkud nejasná. Trestní řád v těchto souvislostech používá pojem „poškozený v postavení oběti“, ačkoli toto právo náleží všem obětem, bez ohledu na jejich postavení v trestním řízení. Z dikce § 212a by se dále mohlo jevit, že prohlášení lze učinit nejpozději v závěrečné řeči při hlavním líčení. To je však možné v průběhu celého řízení, vč. řízení opravného.⁶

⁴ Viz ust. § 3 odst. 3 zákona o ob. tech.

⁵ Viz důvodová zpráva k zákonu o ob. tech, sn. movní tisk . 617/0, str. 76.

⁶ Viz výše pozn. 2, str. 108.

2.4 Obsah prohlášení ob ti

Obsahem prohlášení oběti by měl být zejména popis újmy na zdraví, kterou oběť utrpěla v důsledku spáchaného trestného činu, a s tím související doba a způsob léčení, psychické dopady (např. pocit strachu, deprese, poruchy spánku, úzkost), změny v chování a životním stylu oběti (strach opustit byt, přehnaná nedůvěra k cizím lidem), dopady na rodinný a partnerský život, změny ve finanční situaci (např. v důsledku ztráty či omezení pracovní schopnosti), dopady na zaměstnání či studium, obavy oběti o její budoucnost, atp. Je-li osobou, činící prohlášení, pozůstalý po oběti, může uvést také povahu a délku vztahu, který měl s obětí.⁷ Ke svému prohlášení bude moci oběť přiložit veškeré relevantní dokumenty, jako jsou lékařské zprávy, znalecké posudky či fotografie. U dětí pak přichází v úvahu např. kresby.⁸

Oběť by se naopak měla zdržet hodnotících soudů o pachateli a hodnocení a přání, týkající se toho, jak by měly orgány činné v trestním řízení dále postupovat. Je otázkou, zda je vhodné a žádoucí, aby oběť komentovala dosavadní přístup orgánů, se kterými přišla v souvislosti s trestným činem do styku, např. Policie ČR. Osobně se domnívám, že hodnocení oběti směrem k tomu, jak se k ní např. příslušníci Policie ČR chovali při podání trestního oznámení a při dalších úkonech, by mohlo být cennou zpětnou vazbou, a ještě více prohloubit pocit oběti, že její postřehy a názory jsou oceňovány.

Z hlediska formálních náležitostí by pak v prohlášení neměly chybět údaje o tom, kdo jej činí, v jaké věci, jaký je vztah osoby, činící prohlášení, k trestnému činu, kterého se prohlášení týká, datum a místo sepsání prohlášení a podpis.⁹

3 Právní úprava prohlášení ob ti o dopadu trestného inu na její na její život v zahrani í

Snaha posílit práva obětí prostřednictvím institutu prohlášení oběti (v zahraničí

⁷ Viz výše pozn. 2, str. 107.

⁸ Tamtéž, str. 108.

⁹ Tamtéž, str. 107.

nejčastěji nazývaného jako „victim impact statement“) se objevuje již od 80. let minulého století. První zemí, která takto umožnila obětem vyjádřit své pocity a popsat utrpěnou újmu, byly Spojené státy americké (dále jen „USA“) v roce 1982.¹⁰ Následovala pak Austrálie, Kanada, Velká Británie, Irsko, Nový Zéland a Nizozemí. Debaty o zavedení tohoto institutu se objevují i v některých státech severní Afriky.

Obecně lze říci, že zahraniční právní úpravy prohlášení oběti nejsou příliš podrobné ve vymezení toho, co má toto prohlášení obsahovat. Většina zemí počítá s písemnou formou prohlášení, některé státy, jako např. Nový Zéland, Queensland či Nový Jižní Wales dovolují oběti doplnit prohlášení kresbami, fotografiemi či nahrávkami. V této souvislosti je zajímavé zmínit, že ve velké části zemí (např. Nový Zéland, Nizozemí, či některé státy USA), nedovolují oběti učinit prohlášení volně a v jakékoli formě, ale oběti je k vyplnění předložen standardizovaný formulář, příp. mohou oběti sdělit své prohlášení specializovanému pracovníkovi, který za ně na základě jejich výpovědi prohlášení vyplní.

Tato forma je jistě pohodlnější pro soudce, oběť je však limitována ve svém projevu, jelikož některé druhy utrpěné újmy nemůže do formuláře zařadit. To pak může ve svém důsledku přinést opačný efekt, tedy zklamání oběti a pocit, že její prohlášení není pro orgány činné v trestním řízení relevantní, neboť oběť často k tomu, aby vyjádřila své pocity, potřebuje více než jen vyplnit několik kolonek ve formuláři. Standardizovaná forma prohlášení může rovněž snížit komunikační potenciál prohlášení, které se takto stává jedním důkazním materiálem v řadě dalších, postrádá osobní význam, a tím může být snížena váha, kterou mu soudci přiznají.¹¹

V průběhu projednávání českého zákona o obětech byla taktéž řešena možnost využití formuláře, který by pro tyto účely vydalo Ministerstvo spravedlnosti. Tato možnost však nakonec přijata nebyla.¹² Dle mého názoru šel tedy český zákonodárce správným směrem, kdy obětem ponechává jistou volnost, a určení šíře toho, co mohou

10 MESMAECKER V.: *Antidotes to injustice? Victim statements' impact on victims' sense of security*. International review of victimology. 18/2. Oxon: A B Academic Publishers, 2012. ISSN 0269-7580, str. 134.

11 Tamtéž, str. 139.

12 Viz výše pozn. 2, str. 106.

oběti do svého prohlášení zahrnout, a toho, co bude bráno v potaz, nechává na uvážení soudu.

Některé státy USA (např. Victoria či Queensland) rozšiřují okruh osob, které mohou učinit prohlášení, na kterékoli osoby, které s obětí zacházely v souvislosti se spáchaným trestným činem.¹³ Jednotlivé státy se liší i tím, kdy je oběti dáno právo prohlášení učinit. Ve Skotsku, v počátcích existence tohoto institutu, mohly oběti učinit prohlášení pouze poté, co státní zástupce vydal rozhodnutí o zahájení trestního stíhání. Naopak např. Kanada dovoluje oběti učinit prohlášení kdykoli až do vynesení rozsudku. Oběti se také mohou rozhodnout, zda prohlášení přečtou samy, nebo jej má přečíst někdo jiný. Některé státy umožňují, aby za oběť přečetl prohlášení člen její rodiny. Tato možnost by dle mého názoru také stála za úvahu i v naší právní úpravě.

4 Význam prohlášení ob ti

V této kapitole budou rozebrány výhody a pozitivní aspekty prohlášení oběti, jednak pro ni samotnou, ale i ve vztahu k pachateli a k jeho nápravě. Zmíněn bude také vliv, jaký by prohlášení mohlo mít na trestní řízení, soudce a jeho konečné rozhodnutí v dané věci.

4.1 Prohlášení ob ti a ochrana p ed sekundární viktimizací

Jak vyplývá ze systematického zařazení § 22 v zákoně o obětech, hlavní význam institutu prohlášení oběti spatřuje zákonodárce v její ochraně před tzv. druhotnou újmou, neboli sekundární viktimizací. Ochrana před sekundární viktimizací patří mezi hlavní zásady zákona o obětech, které jsou obsahem § 3. Druhý odstavec toho ustanovení stanoví, že *„Policie České republiky, orgány činné v trestním řízení a další orgány veřejné moci, subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, poskytovatelé zdravotních služeb, znalci, tlumočníci, obhájci a sdělovací prostředky mají povinnost respektovat osobnost a důstojnost oběti, přistupovat k oběti zdvořile a*

13 Viz výše pozn. 10, str. 135.

šetrně a podle možností jí vycházet vstříc. Vůči oběti postupují s přihlédnutím k jejímu věku, zdravotnímu stavu včetně psychického stavu, její rozumové vyspělosti a kulturní identitě tak, aby nedocházelo k prohlubování újmy způsobené oběti trestným činem nebo k druhotné újmě.“

Legální definici pojmu „druhotná újma“ nám nabízí přímo zákon o obětech v § 2 odst. 5, kdy říká, že *„Druhotnou újmu se pro účely tohoto zákona rozumí újma, která nebyla oběti způsobena trestným činem, ale vznikla v důsledku přístupu Policie České republiky, orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů veřejné moci, poskytovatelů zdravotních služeb, subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, znalců, tlumočnicků, obhájců a sdělovacích prostředků k ní.“* Doc. Čírtková pak definuje druhotnou újmu (sekundární viktimizaci) jako *„újmu, vznikající v důsledku reakcí formálních instancí sociální kontroly nebo neformálního sociálního okolí.“*¹⁴

Sekundární viktimizací tedy rozumíme proces, při kterém je oběť zraňována nikoli trestným činem samotným, ale chováním okolí poté, co tento trestný čin oznámila. Lze rozlišit sekundární viktimizaci, způsobenou rodinnými příslušníky (např. u pohlavního zneužití, kdy je oběť ostatními členy rodiny nabádána, aby vzala zpět své trestní oznámení), v některých případech ze strany médií (což je typické zvláště u násilných a sexuálních deliktů, které jsou pro média a veřejnost atraktivní), a zejména pak ze strany orgánů činných v trestním řízení, znalců, obhájců, tlumočnicků, a dalších osob, které s obětí přichází do kontaktu v průběhu vyšetřování a trestního řízení. Další výklad bude směřovat k posledně jmenovanému původci druhotné újmy oběti.

14 ÍRTKOVÁ L.: *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Benk, s.r.o., 2013. 446 str. ISBN 978-80-7380-461-9, str. 102.

Problém sekundární viktimizace tkví tedy ve způsobování emočních ran oběti, které mohou být častěji závažnější, než tzv. rány primární (tj. rány, způsobené samotným trestným činem). O tom, že problém sekundární viktimizace obětí není nikterak okrajový, svědčí i fakt, že druhotné zraňování je hned po potřebě získat informace o svých právech druhým nejčastějším důvodem, proč se oběti obrací na poradny a různá krizová centra.¹⁵

Sekundární rány mohou pramenit z faktu, že je s obětí zacházeno jako s pouhým nositelem informací o trestném činu, nebo oběť není dostatečně informována o úkonech, které budou ve stadiu vyšetřování či v trestním řízení následovat. Oběti je často dokonce prisuzován podíl viny na trestném činu (např. tím, že je obviňována z lehkomyšlnosti a neopatrnosti), situace oběti je zlehčována, a celkově s ní tedy není zacházeno s dostatečnou péčí a empatií. Typickými následky výše uvedeného jsou pak pocity nedůstojnosti a izolace, sebeobviňování, nedůvěra oběti v sebe sama, ale i ve spravedlnost posouzení a rozhodnutí její věci, a pocit, že práva pachatele jsou důležitější než její.¹⁶ Některé zahraniční studie prokázaly příčinnou souvislost mezi sekundární viktimizací oběti a následnou posttraumatickou stresovou poruchou. Oběti, které hodnotily přístup policie a soudů jako nespravedlivý, vykazovaly po šesti měsících více symptomů posttraumatické stresové poruchy než oběti, které považovaly proces za spravedlivý.¹⁷ Reakce okolí je jedním z hlavních faktorů, ovlivňujících dopad trestného činu na oběť.¹⁸ Strach ze špatného přístupu policie či soudu tak může vést až k neochotě oběti trestný čin oznámit a s tím spojenému nárůstu latence trestné činnosti, což zcela jistě není žádoucí.

Prohlášením oběti o tom, jaké měl trestný čin dopady na její život, je dle zákonodárce realizováno právo oběti být slyšena, což jí může pomoci při psychickém vyrovnání se a vypořádání se s traumatickou událostí, kterou pro oběť představuje

15 ÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol.: *Pomoc ob tem (a sv dk m) trestných in , p íru ka pro pomáhající profese*. 1. vydání. Praha: Grada, 2007. 192 str. ISBN 978-80-247-2014-2, str. 16.

16 Viz výše pozn. 14, str. 103 - 104.

17 WEMMERS, J. O.: *Victim's experiences in the criminal justice and their recovery from crime*. International review of victimology. 19/3. Oxon: A B Academic Publishers, 2013. ISSN 0269-7580, str. 227.

18 ÍRTKOVÁ L.: *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vydání. Praha: Portál, 2014. 158 str. ISBN 978-80-262-0582-1, str. 74.

trestný čin.¹⁹ Významné zde může být rovněž navázání užšího kontaktu a komunikace s orgány činnými v trestním řízení. Celkově by v této oblasti mělo prohlášení oběti směřovat k jejímu pocitu, že její názory a vyjádření ve věci jsou cenné a jsou brány v potaz.

4.2 Prohlášení oběti a princip restorativní justice²⁰

Dle Howarda Zehra je restorativní justice koncept, který se snaží omezovat limity a chyby justičního systému, aby nedocházelo k prohlubování frustrace osob, zúčastněných na trestním řízení. Restorativní justice se zajímá rovněž o oběti trestných činů a uspokojení jejich potřeb. Zehr jako jeden z klíčových aspektů restorativního přístupu k oběti uvádí „potřebu oběti říkat pravdu“, tedy možnost oběti sdělit svému okolí, co se přesně stalo. Zehr dále výslovně uvádí, že „pro poškozené je též často důležité vyprávět své příběhy těm, kteří jim způsobili újmu, aby porozuměli dopadu svého jednání“.²¹

Restorativní justice chápe trestný čin zejména jako újmu, způsobenou jednotlivci, spíše než porušení zákona a útok proti státu. Naproti tomu tradiční systémy věnují primárně pozornost potrestání pachatele a oběti jsou až na druhém místě. Z hlediska pachatele se pak restorativní justice zaměřuje zejména na upevňování pocitu odpovědnosti pachatele, uvědomění si a pochopení následků svého jednání. Restorativní justice tedy stojí spíše na spolupráci pachatele a oběti, jejich vzájemné konfrontaci a komunikaci. Zavedením institutu prohlášení by se tedy naše trestní justice mohla více posunout směrem k tomuto restorativnímu principu.

4.3 Význam prohlášení oběti ve vztahu k pachateli

Jedním z dalších pozitivních aspektů, které má oběti a celému trestnímu řízení přinést učinění prohlášení, je možnost kontaktu s pachatelem a jeho uvědomění si toho, co svým jednáním oběti způsobil. Pro pachatele toto znamená seznámení se se stavem oběti, její situací a její argumentací, a s tím spojená možnost na toto reagovat. Tento význam však bude prohlášení mít pochopitelně jen u některých pachatelů, spíše těch tzv.

¹⁹ Viz výše pozn. 5, str. 61.

²⁰ ZEHR, H.: *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2013. 47 str. ISBN 80-902-998-1-4.

²¹ Tamtéž, str. 11.

socializovaných, jejichž reakce na spáchaný trestný čin odpovídají běžným vzorcům chování. Jedná se tedy o pachatele, kteří svého činu litují, mají strach z reakcí svého okolí a formálních autorit, obavy o svůj další osud, dále prvopachatelé a ti, kteří trestný čin spáchali např. v rozrušení či pod vlivem vnějších okolností.

Je otázkou, do jaké míry tato informace o důsledcích, které oběti trestný čin způsobil, přiměje pachatele k většímu zamyšlení nad svým jednáním, a přispěje k jeho nápravě. Dle doc. Čírtkové je však vcit'ování se do oběti důležitou součástí programů k nápravě pachatelů a zabránění jejich další delikvenci.²²

4.4 Význam prohlášení ob ti ve vztahu k rozhodování soudu

Prohlášení oběti může mít význam i ve vztahu k orgánům činným v trestním řízení, zejména pak k soudu, rozhodujícímu v dané věci. První oblastí, kterou by prohlášení mohlo ovlivnit, je hodnocení závažnosti činu a výše uloženého trestu z důvodu existence přitěžujících nebo polehčujících okolností, které vyplynou právě z obsahu prohlášení oběti.

Je otázkou, jaký význam bude mít prohlášení oběti při určování výše peněžité pomoci oběti. Ta je v současné době upravena rovněž v zákoně o obětech, konkrétně v Hlavě II, Dílu 6 s názvem „Právo na peněžitou pomoc“. Na peněžitou pomoc má oběť nárok na základě žádosti, jejíž součástí jsou mj. údaje o škodě, nebo o nemajetkové újmě a o jejím rozsahu.

Co se týče náhrady škody, nemajetkové újmy či vydání bezdůvodného obohacení dle trestního řádu, zákonodárce zjevně počítá s vlivem prohlášení na určování výše těchto náhrad, což vyplývá ze systematického zařazení prohlášení v § 43 trestního řádu. Dle prof. Jelínka „uplatňuje-li oběť jako poškozený v trestním řízení nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení, lze doporučit, aby návrh na přiznání uplatnění těchto nároků byl vzhledem na odlišný účel těchto dvou úkonů učiněn zvlášť (odděleně od prohlášení oběti o dopadech na její život).“²³

22 Viz výše pozn. 14, str. 95.

23 Viz výše pozn. 2, str. 108.

5 Možná úskalí při uplatnění v praxi

Prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život je institutem moderním, a zcela jistě v mnoha ohledech a z mnoha důvodů užitečným. Při jeho aplikaci však mohou nastat určité problémy.

5.1 Nechuť a strach oběti

Jak již bylo řečeno výše, smyslem prohlášení oběti je nápomoc oběti při jejím vypořádání se s prožitým traumatickým zážitkem. Některé oběti však tímto popisem svých pocitů a následků z trestného činu mohou naopak zažívat větší pocit zranitelnosti. To plyne i z faktu, že prohlášení oběti je jakožto listinný důkaz součástí trestního spisu, ke kterému má (v souladu se svým právem na obhajobu dle § 33 odst. 1 a § 65 trestního řádu) přístup i obviněný (pachatel) a jeho obhájce. Určité skupině obětí nevyhovuje představa, že je její prohlášení čteno pachatelem, a ten jí může v průběhu hlavního líčení klást otázky, směřující k tomuto prohlášení. Oběti často nechtějí, aby pachatel věděl, co svým jednáním způsobil, a mají pocit, že mu to přinese pocit uspokojení, spíše než pocit lítosti nad spáchaným činem. Tento faktor je dle zahraničních poznatků jedním z nejčastějších důvodů, proč se oběti – ačkoli poučeny o svém právu učinit prohlášení – rozhodnou jej neučinit.²⁴

Oběť zde může mít i strach z případné pomsty pachatele. V tomto případě je na místě uvažovat o opatřeních, vedoucích k zajištění bezpečí oběti. V této souvislosti je třeba zmínit další práva dle zákona o obětech, a to právo na ochranu soukromí oběti dle § 16 zákona, který stanoví, že pokud o to oběť požádá, vedou se údaje o jejím bydlišti, doručovací adrese, místě výkonu zaměstnání či povolání nebo podnikání, a o jejich osobních, rodinných a majetkových poměrech tak, aby se s nimi mohly seznamovat pouze orgány činné v trestním řízení, policisté a úředníci Probační a mediační služby činní v dané věci. Jedná se zde o preventivní povinnost vést údaje určitých osob na jejich žádost odděleně od spisu, a to bez ohledu na to, zda těmto osobám skutečně hrozí ze strany obviněného nějaké nebezpečí. Zákon o obětech zde tedy připouští výjimku z výše uvedeného § 65 trestního řádu, jejímž smyslem je ochrana oběti před opakovanou

²⁴ Viz výše pozn. 10, str. 140.

viktimizací ze strany pachatele, nebo před případnými slovními útoky a výhrůžkami z jeho strany. Zákon o obětech ale připouští zpřístupnění těchto údajů, pokud by toho bylo třeba z důvodu naplnění práva na obhajobu a pro dosažení účelu trestního řízení²⁵. I o těchto aspektech by měla být oběť řádně poučena.

5.2 Nedostatečná informovanost obětí, příliš velká očekávání

Právo oběti na informace je zakotveno v Dílu 2, § 7 a násl. zákona o obětech. Tato ustanovení reflektují potřebu oběti být informována o tom, kde může nalézt potřebnou pomoc, jaká práva jí náleží, jaké úkony a fáze budou v řízení následovat. Zde se stanoví okruhy informací, které je obětem povinna poskytovat Policie ČR, policejní orgán, státní zástupce, subjekt, zapsaný v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, jiné orgány veřejné moci a zdravotnické zařízení. Informace jsou dále děleny dle toho, zda se oběti poskytují automaticky, či na její žádost. Poučení je obětem adresováno vždy v písemné formě s tím, že u některých druhů informací vyžaduje zákon i jejich ústní sdělení.

Informace o tom, jaká práva oběti náleží dle zákona o obětech, a informace o etapách trestního řízení a úloze oběti v nich, je povinna poskytnout i bez žádosti oběti Policie ČR nebo policejní orgán [§ 8 odst. 1 písm. e), j) zákona o obětech] a subjekt, zapsaný v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů (§ 9 téhož zákona). V souladu s § 2 odst. 15 trestního řádu by měly oběť (resp. poškozeného) poučit o jejich právech i orgány činné v trestním řízení. Ustanovení § 46 trestního řádu pak mj. říká, že *„má-li poškozený postavení oběti podle zákona o obětech trestných činů, jsou povinny [orgány činné v trestním řízení] jej poučit též o právech podle tohoto zákona [...] a poskytnout mu plnou možnost k jejich uplatnění“*.

Oběť je tedy vhodné v první řadě poučit o samotném právu učinit prohlášení, s důrazem na to, že toto je právem oběti, nikoli její povinností. Dále je nutno oběť informovat o tom, že k jejímu prohlášení bude mít přístup i pachatel a jeho obhájce, a že může rovněž nastat situace, kdy bude ze strany těchto osob či ze strany soudce na obsah svého prohlášení dotazována.

25 Viz výše pozn. 2, str. 92 – 93.

V zahraničí je častým jevem představa oběti o tom, že svým prohlášením ovlivní soudce, jeho chování ve vztahu k pachateli a konečné rozhodnutí. Dle výzkumu, prováděného v Jižní Austrálii, byla tato představa důvodem, proč učinit prohlášení, u 71 % dotazovaných obětí.²⁶ Lze říci, že soudci v zahraničí přikládají institutu prohlášení poměrně velký význam a jsou povětšinou toho názoru, že prohlášení oběti obsahuje pro řízení relevantní informace. V některých státech má oběť rovněž možnost sdělit soudu svůj názor na to, jakým způsobem by měl rozhodnout. Jistě však nelze tvrdit, že tato vyjádření oběti jsou pro soudce rozhodujícím argumentem pro přiznání či nepřiznání viny a stanovení toho či onoho trestu.

To, že konečné rozhodnutí soudu nekoresponduje s představami oběti, může mít však pro oběť opačný efekt, než jaký je institutem prohlášení sledován – oběť získá pocit, že její názory nevzal nikdo v potaz, a že svým prohlášením spíše jen poskytla informace a posloužila systému, místo aby systém pomohl jí.

5.3 Mýtus ideální oběti

Ačkoli je hlavním smyslem prohlášení umožnit oběti „být slyšena“ během trestního řízení, pro některé oběti to nemusí nutně znamenat výhodu. Doc. Čírtková²⁷ s odkazem na Rakhiho Ruparelia²⁸ uvádí závěry zahraničních studií, které prokázaly, že u některých typů obětí nepředstavuje učinění prohlášení výhodu, nýbrž naopak problém. To je vysvětlováno odkazem na fenomén tzv. ideální oběti.

Mýtus ideální oběti²⁹ je teoretický souhrn vlastností, které musí oběť mít, aby jí okolí skutečně vnímalo jako oběť. Ideální oběť je ve srovnání s pachatelem slabá (ideálními oběťmi tedy děti, ženy, staří či handicapovaní lidé), a odevzdaná, naopak pachatel je silný a zlý. Ideální oběť byla viktimizována při běžné činnosti, při které se nijak nevystavovala nebezpečí a nikterak pachatele neprovokovala, a nenese tedy na trestném činu žádnou vinu. Rovněž minulost ideální oběti není nijak problematická.

26 Viz výše pozn. 10, str. 144.

27 Viz výše pozn. 18, str. 141.

28 RUPARELIA R.: *All that glitters is not gold: The false promise of victim impact statements*. Paper presented at the annual meeting of the The Law and Society Association, Renaissance Chicago Hotel, Chicago, IL, May 27, 2010.

29 Viz výše pozn. 18, str. 27 – 31.

Mýtus ideální oběti je do jisté míry intuitivně zakořeněn v každém z nás. Čím více se oběť odlišuje od výše popsaných charakteristik, tím více má okolí tendenci připisovat jí podíl viny na trestném činu, či ji podezírat z nevěrohodnosti, a je méně ochotno vnímat tuto osobu jako skutečnou oběť. Je tedy zřejmé, že prohlášení oběti může mít pozitivní vliv ve smyslu navození kontaktu oběti a soudu jen u některých osob.

Ruparelia je dokonce toho názoru, že užitek může prohlášení přinést skutečně jen u ideálních obětí. Jde však ještě dál, když říká, že i význam prohlášení v případě ideálních obětí je velice diskutabilní, a vidí výhody prohlášení pouze pro justici jako takovou. Výhody, které přináší status oběti, požívá skutečně jen málokdo. Stačí, aby oběť byla např. bezdomovec, prostitutka, či jen šla pozdě v noci sama domů, a již nezapadá do kategorie ideálních obětí, což se může odrazit i na tom, jak je vnímána ona sama a její učiněné prohlášení.³⁰

5.4 P ílišný vliv na soudce a kone né rozhodnutí

Jak je uvedeno v kapitole 5. 2 této práce, velkou motivací obětí pro učinění prohlášení je jejich představa, že jím ovlivní obsah konečného rozhodnutí. K tomu však skutečně může dojít. Ruparelia uvádí, že jednou z velkých nevýhod prohlášení je riziko, které představují pro právo pachatele na spravedlivý proces.³¹ Toto zajímavě dokládá případ *Booth v. Maryland*, který roku 1987 řešil Nejvyšší soud USA. Ten v daném případě řekl, že uznáním prohlášení oběti byl porušen 8. dodatek ústavy (tj. zákaz krutých a nepřiměřených trestů), a bylo zde nepřípustné riziko, že porota uloží trest smrti svévolným způsobem. Ačkoli se uvedený případ týká vlivu prohlášení na porotu, dle Ruparelia není důvod domnívat se, že samotní soudci budou vůči emocím obětí imunní, a prohlášení oběti se nemůže nijak negativně projevit na konečném rozhodnutí.

30 Ruparelia zde uvádí příklad domorodé (aboriginské) ženy, Pamelý George, která byla prostitutkou, a byla brutálně zavražděna dvěma bělošskými muži. Při následném projednávání byla prostitute oběti vnímána jako činnost, přitahující násilí, zatímco násilí bělošských mužů vůči ženě, příslušející k etnické menšině, bylo vnímáno jako přirozené. Ženina prostitute zde byla považována za relevantní argument, soudce v této věci dokonce nařídil porotě, aby měla toto na paměti.

31 Viz výše pozn. 28, str. 692.

6 Záv r

Jak bylo v úvodu práce i v samotném textu několikrát řečeno, institut prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život existuje v našem právním řádu necelý rok. Tato práce tedy nevychází z žádných domácích praktických poznatků či judikatury, nýbrž snaží se daný institutu popsat, a spíše teoreticky pouvažovat nad jeho možnými pozitivními dopady na oběti, které se rozhodnou jej využít, i případnými aspekty, které by oběti mohly od využití naopak odrazovat. Práce se dále snaží zamyslet nad některými širšími souvislostmi, které zavedení tohoto institutu může mít, např. jeho důsledky pro rozhodování soudů.

Názory na to, do jaké míry je nový zákon o obětech skutečně přínosný, se různí. Je však nesporné, že v oblasti ochrany obětí jde o přelomový právní předpis, ze kterého je patrný určitý posun ve vnímání obětí trestných činů a jejich potřeb. Bude nicméně zajímavé sledovat aplikaci tohoto právního předpisu v praxi, a také to, do jaké míry bude např. právě institut prohlášení obětmi skutečně využíván, a zda jim přinese pozitiva, která zákonodárce očekává, nebo spíše některá z negativ, která byla popsána v této práci. Bylo by do budoucna vhodné a zajímavé, věnovat se těmto otázkám blíže.

7 Seznam zdrojů a použité literatury

7.1 Publikace

ČÍRTKOVÁ L.: *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2013. 446 str. ISBN 978-80-7380-461-9

ČÍRTKOVÁ L.: *Viktimologie pro forenzní praxi*. 1. vydání. Praha: Portál, 2014. 158 str. ISBN 978-80-262-0582-1

ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol.: *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů, příručka pro pomáhající profese*. 1. vydání. Praha: Grada, 2007. 192 str. ISBN 978-80-247-2014-2

JELÍNEK J. a kolektiv: *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. 1. vydání. Praha: Leges, 2013. 264 str. ISBN 978-80-87576-49-6

ZEHR, H.: *Úvod do restorativní justice*. Praha: Sdružení pro probaci a mediaci v justici, 2013. 47 str. ISBN 80-902-998-1-4

7.2 články

JELÍNEK J.: *Poškozený, jeho procesní práva a ochrana po novele trestního řádu provedené zákonem o obětech trestných činů*. Kriminalistika. 3/2013. Praha: Ministerstvo vnitra ČR, 2013, ISSN 1210-9150, str. 161 - 173

MESMAECKER V.: *Antidotes to injustice? Victim statements' impact on victims' sense of security*. International review of victimology. 18/2. Oxon: A B Academic Publishers, 2012. ISSN 0269-7580, str. 133 - 153

RUPARELIA R.: *All that glitters is not gold: The false promise of victim impact statements*. Paper presented at the annual meeting of the The Law and Society Association, Renaissance Chicago Hotel, Chicago, IL, May 27, 2010

WEMMERS, J. O.: *Victim's experiences in the criminal justice and their recovery from crime*. International review of victimology. 19/3. Oxon: A B Academic Publishers, 2013. ISSN 0269-7580, str. 221 - 233

7.3 Právní předpisy

Zákon č. 45/2013 Sb., o ochraně obětí trestných činů a o změně některých zákonů

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Rámcové rozhodnutí rady Evropské unie č. 2002/220/SVV o postavení obětí v trestním řízení

Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2012/29/EU, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu, a kterou se nahrazuje Rámcové rozhodnutí rady Evropské unie č. 2002/220/SVV

7.4 Internetové zdroje

<http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=6&CT=617&CT1=0> – důvodová zpráva k zákonu č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, sněmovní tisk. č. 617/0

<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/482/496/> - Booth v. Maryland; 482 US 496 (1987)